

ЖАНР ПОРТРЕТНОГО НАРИСУ: ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ У ВНЗ

Досліджено специфіку портретного нарису як художньо-публіцистичного жанру. З'ясовано сутність понять «нарис», «портретний нарис», «інтимізація розповіді», «естетична емпатія», «подробиця», «деталь». Виокремлено жанрові ознаки портретного нарису, основні недоліки студентських текстів цього жанру. Особливу увагу приділено презентації нетрадиційних форм викладу навчального матеріалу з метою формування вмінь і навичок, потрібних майбутнім журналістам для написання портретного нарису.

Ключові слова: *нарис, портретний нарис, інтимізація розповіді, естетична емпатія, подробиця, деталь.*

I. Вступ

Останніми роками у світі зріс попит на інформацію, що в поєднанні зі збільшенням її обсягів зумовило появу нових і трансформацію вже наявних методів, прийомів та форм її подання. На нинішньому етапі розвитку медіа читачі не бажають споживати примітивний інформаційний продукт, бо є більш вимогливими та мають ширше коло інформаційних інтересів і запитів. Відповідно до появи нових запитів аудиторії та потреби різнобічного відображення дійсності спостерігаємо процес удосконалення певних законів медійної діяльності. Це зумовлено поступовим переходом до нової моделі функціонування ЗМІ, яка докорінно змінила уявлення про формат традиційної журналістики, форму подання матеріалу, його жанрові особливості. Відповідно, особливого значення сьогодні набуває проблема підготовки журналістами якісних конкурентоспроможних текстів. Тому важливим завданням медіа-освіти є пошук шляхів удосконалення процесу навчання. Дослідження експертів у цій галузі та власний педагогічний досвід надають змогу стверджувати, що нині викладання жанрів журналістики лише у форматі лекцій засвідчує свою непродуктивність і доводить, що навчити писати якісні медіа-тексти можна лише за умови поєднання теорії та практики: «Журналістська освіта така ж творча, як і сама професія журналіста, розмаїта, багатоконпонентна. Тут не відбудешся самими лекційними курсами, які покладені в основу викладання гуманітарних дисциплін, – необхідне застосування таких нетрадиційних методів навчання, як творчі майстерні, навчальні практики без відриву від навчання, зустрічі з відомими журналістами для обміну творчим і організаційним досвідом тощо» [5]. Відтак, динамічний розвиток медіа-галузі актуалізує потребу розроблення нових професійних стандартів, а також постійно видозмінює концептуально-поняттєву модель підготовки майбутніх журналістів. Як слушно зауважує відомий медіа-дослідник професор В. Різун, університети постійно перебувають «у стані пошуку нових знань; учитель, професор співпрацює з учнем, студентом на шляху цього пошуку, паралельно передаючи йому свої знання» [6, с. 7].

Викладання журналістики у ВНЗ пов'язане з унікальною складністю професії, оскільки журналіст має бути всебічно обізнаною людиною, бачити зв'язки між різними явищами. Він повинен уміти швидко схоплювати сутність подій. Тому журналістська освіта така ж творча, як і фах журналіста, розмаїта й багатоконпонентна.

Відповідно, для підготовки висококваліфікованого медіа-фахівця викладач повинен вдаватися до пошуку особливих методів викладу теоретичного матеріалу, які б не лише виконували функцію повідомлення, а й створювали в студента позитивний емоційний фон, сприятливий для засвоєння. Такими методами, на нашу думку, є, насамперед, тренінгові заняття, виконання вправ, які були б спрямовані на розвиток здібностей студента, необхідних для успішного оволодіння ним основами фаху.

II. Постановка завдання та методи

Мета статті – окреслити основні ознаки жанру портретного нарису й виділити пов'язані з ними труднощі, які виникають у студентів у процесі його написання. Крім того, вважаємо за необхідне запропонувати декілька тренувальних вправ, використання яких викладачем, на нашу думку, сприятиме формуванню у студентів умінь правильно й доцільно застосовувати різноманітні жанроутворювальні елементи під час створення цієї жанрової форми нарису. Завданнями розвідки є:

- дослідити специфіку портретного нарису як художньо-публіцистичного жанру;
- з'ясувати сутність понять «нарис», «портретний нарис», «інтимізація розповіді», «естетична емпатія», «подробиця», «деталь»;

– виокремити типові недоліки студентських текстів цієї жанрової групи, які зумовлені її специфікою;

– презентувати творчі формати викладу навчального матеріалу, що допоможуть сформувати вміння та навички, необхідні студентам для опанування жанру портретного нарису.

Теоретичною базою розвідки стали дослідження особливостей університетської медійної освіти такими науковцями, як В. Різун [6] та І. Михайлин [5]. У процесі вивчення жанрових ознак портретного нарису осмислено публікації О. Тертичного [7], М. Кіма [1], О. Мещерякової [4]. Для з'ясування особливостей викладання жанрової специфіки портретного нарису проаналізовано праці Г. Мельник та А. Тепляшиної [3], Н. Фурист [8] та В. Юзифовича [9].

III. Результати

Особливою актуальністю використання нових дидактичних форматів набуває у процесі викладання дисциплін, які є теоретичною основою практичної діяльності журналіста: «Інформаційні жанри», «Аналітичні жанри» та «Художньо-публіцистичні жанри». Найскладнішими на сьогодні вважають тексти художньо-публіцистичних жанрів, оскільки це найкваліфікованіший вид журналістських виступів, які потребують від автора відповідного обдарування та досвіду. Одним з основних художньо-публіцистичних жанрів у сучасному медіа-просторі є нарис.

Нарис – оповідний художньо-публіцистичний твір, у якому автор зображує підмічені ним у житті справжні факти, події, конкретних людей [2, с. 488]. Це журналістський жанр, основною метою якого є опис та аналіз подій і ситуацій, а також висвітлення їхніх причин. Він задовольняє особливу зацікавленість багатьох читачів у «людських» аспектах певної теми. При цьому особливу роль відіграє такий фактор, як інтерес аудиторії.

Функції нарису полягають у розширенні зображальних можливостей журналістики, щоб за допомогою інформації ще й розважити, дозволити зазирнути по той бік фактів, пояснити їх і ввести в контекст, допомогти інтерпретувати опубліковане та орієнтуватися в ньому, глибоко розглянути тему й узагальнити. Шість основних запитань інформаційних повідомлень «хто?», «що?», «коли?», «де?», «як?», «чому?» у нарисі можна доповнити восьмим: «який висновок?» Власне, нарис можна написати на будь-яку тему. Крім того, її втілення автором не підлягає суворим правилам. Однак це не означає, що в нарисі все дозволено, оскільки нарис – це журналістський жанр, який насамперед повідомляє про факти [7].

Поняття «нарис» охоплює широкий спектр типів: до цієї жанрової групи належать матеріали, які аналізують певну проблему (проблемний нарис), тексти, що мають ілюструвати подію, явище, подорож (подорожний нарис), а також матеріали, метою яких є знайомство аудиторії з певною особою (портретний нарис).

Портретний нарис, за словами відомого науковця О. Тертичного, – це художньо-публіцистичний матеріал, предметом якого є особистість. Основне в такому тексті – показати, які цінності сповідує герой, у чому бачить сенс свого існування. На думку вченого, найбільш ефективно це можна зробити, розкривши характер героя в нетривіальній ситуації. Для цього потрібно обрати такий відрізок життя героя, на якому останній зазнав неординарних труднощів драматичного характеру [7]. У центрі портретного нарису – зображення внутрішнього світу людини, розкриття її характеру через конкретні суспільно значущі вчинки, конфліктні ситуації.

Герой портретного нарису – це конкретна людина, якій властиві певні позитиви та недоліки. Автор повинен подати не лише портрет у вузькому розумінні цього слова, а й опис умов, у яких живе, працює герой нарису, повідомити про його роботу, інтереси. Сукупність цієї інформації допоможе розкрити внутрішній світ героя нарису. Завдання автора під час написання такого нарису – з безлічі фактів вибрати найхарактерніші, найтиповіші, назвати час і місце дії, точно відтворити життєву ситуацію. Отже, основними ознаками, які визначають жанрову природу портретного нарису, є:

1. Особистість як предмет твору. Жанрова специфіка цього тексту вимагає від журналіста пошуку героя, зображення життя якого було б цікаве широкій аудиторії читачів.

2. Особливе авторське «Я», коли автор бере участь у творі, висловлюючи в тексті свої емоції, почуття й переживання, пов'язані із життєвими колізіями героя нарису. Це передбачає наявність у тексті широкого спектра авторських емоцій: від позитивних до негативних.

3. Специфіка авторського «Я» в портретному нарисі зумовлює таку жанрову ознаку цього тексту, як інтимізація розповіді – сукупність стилістичних прийомів, завдяки використанню яких автор контактує зі своїм читачем, роблячи його учасником свого повідомлення, своїх почуттів [9, с. 6].

4. Наслідком інтимізації є така жанрова ознака портрету, як здатність викликати в читача естетичну емпатію – переживання читачем тих самих емоційних станів, почуттів, які відчуває герой, і, відповідно, співчуття – емоційного сприйняття негараздів останнього безвідносно до власного стану та дій.

5. Інтимізація розповіді в портретному нарисі вимагає яскравого, образного стилю, використання широкого арсеналу зображально-виражальних засобів, що сприяє виразності твору.

6. Важливою жанровою ознакою портрету є також документальність, оскільки журналіст працює з реальними людьми та проблемами. Таким чином, попри образність та емоційність розповіді, під час створення портретного нарису автор має послуговуватися документальним фактичним матеріалом, що дозволить повноцінно розкрити тему твору.

7. Особливу роль у цій жанровій формі нарису відіграє портрет героя. Так, журналіст може використати зовнішній і внутрішній портрет. Зовнішній – це не лише опис обличчя, рук, кольору очей тощо; це і хода, жести, манери, особливості голосу, сміху. Проте з усіх зовнішніх характеристик героя нарису потрібно обрати найяскравішу, найхарактернішу для нього. Внутрішній портрет – це особливості характеру та світогляду людини. Портрет у цьому нарисі – це обов'язковий компонент композиції твору. Поданий у відповідному емоційно-настрійовому забарвленні, він допомагає розкрити ідейний зміст твору.

8. Портретний нарис вимагає від автора надзвичайної уваги та ретельності під час збирання інформації, оскільки текст цієї жанрової форми має містити результати інтерв'ю з героєм та його оточенням, а також спостереження та враження автора. Відповідно, необхідними структурними компонентами портретного нарису є подробиці, оскільки журналіст повинен подати не лише портрет у вузькому розумінні цього слова, але й опис умов, в яких живе, працює герой нарису, повідомити про його роботу, інтереси.

9. Визначальну роль у тексті портретного нарису відіграє деталь, оскільки використання деталей є однією з основних умов розкриття внутрішнього світу героя нарису, що є важливою жанроутворювальною ознакою текстів такого типу.

10. Основою будь-якого портретного нарису є інформація, отримана методом інтерв'ю з героєм нарису та його оточенням (рідні, сусіди, колеги тощо). Відповідно, текст портретного нарису вимагає не лише наявності цитат, а й передання атмосфери розмови, що урізноманітнить довгі мовні блоки. Один із прийомів, використовуваних із цією метою, полягає в змалюванні того, що робить співрозмовник, коли говорить.

Як засвідчує практика, саме ці ознаки жанру зумовлюють труднощі, що виникають під час опанування студентами технології написання портретного нарису. Так, часто студентські твори відзначаються:

1) неемоційністю, що, відповідно, унеможлиблює інтимізацію викладу та виникнення ефекту емпатії після прочитання твору. Або навпаки, надмірною емоційністю, яка робить текст «сльозливим», банальним та нежиттєподібним;

2) одноманітністю авторських емоцій;

3) бідністю стилю, що, безумовно, погіршує якість твору. Або, навпаки, надмірним захопленням зображально-виражальними засобами, що відволікає увагу читача від героя та основної ідеї;

4) формальністю портретних описів;

5) замалою кількістю подробиць, що призводить до схематичності зображення. Або, навпаки, наявністю надмірної кількості зайвих, які не мають функційного навантаження і лише заважають вираженню основної ідеї твору;

6) сплутуванням понять «подробиця»¹ та «деталь»², що значно утруднює розкриття ідеї твору, оскільки саме деталь підкреслює та розкриває суть змалюваного явища;

7) відсутністю яскравих деталей, що унеможлиблює розкриття внутрішнього світу героя портретного нарису.

Отже, з огляду на жанрові атрибути портретного нарису з метою формування у студентів необхідних для його написання вмінь, навичок та уникнення названих недоліків пропонуємо використовувати такі вправи:

1. Запропонувати студентам проаналізувати дібрані викладачем з друкованих медіа портретні нариси. Орієнтовний план аналізу:

1) досягнуто чи ні емоційності викладу; якщо досягнуто, то за допомогою яких засобів, якщо ні, вказати причини;

2) чи викликає текст співпереживання читача, якщо так, то завдяки яким засобам;

3) чи використано в нарисі максимально можливий спектр авторських емоцій;

4) які зображально-виражальні засоби застосовано, з якою метою; чи не «губиться» серед них герой нарису;

5) функція портретів у творі: який тип портрету використано (зовнішній чи/або внутрішній); чи віддзеркалює портрет емоційно-психологічний стан героя твору та власне автора; чи допомагає портрет розкрити внутрішній світ героя нарису;

6) чи розрізняє автор поняття «подробиця» та «деталь», обґрунтувати свою думку;

7) які вжито подробиці та з якою метою; чи не «губиться» серед них основна ідея твору;

¹ Частковість, дрібна обставина якоїсь події.

² Засіб словесного та малярського мистецтва, якому властива особлива змістова наповненість, символічна зарядженість, композиційна та характерологічна функції [2, с. 731].

- 8) чи вживає автор деталі, з якою метою;
- 9) вказати на недоліки аналізованих нарисів, якщо такі є.
2. Самостійно дібрати приклад портретного нарису, який максимально б відповідав вимогам жанру, письмово виділити жанроутворювальні чинники.
3. На занятті запропонувати кожному студенту написати невелику портретну замальовку про будь-якого члена академічної групи, не називаючи його імені. Після цього разом з групою спробувати вгадати, про кого йде мова. Проаналізувати кожен текст в аспекті використаних засобів.
4. Дати студентам завдання письмово зобразити: а) чоловіка, який сумує; б) маленьку дитину, яка боїться; в) жінку, яка перебуває в розпачі тощо. Проаналізувати обрані засоби.
5. Запропонувати кожному студенту коротко описати якесь одне почуття людини (гнів, сум, страх, нетерпіння, радість, здивування, занепокоєння тощо), не називаючи його. Разом з групою спробувати вгадати, про яке саме почуття йде мова. Проаналізувати кожен роботу в аспекті використаних засобів.
6. Запропонувати студентам спілкуватися з людиною, зустріч з якою потенційно може справити значний емоційний вплив. Дати завдання у формі есе викласти всі (як негативні, так і, можливо, позитивні) враження та емоції, які виникли під час спілкування.
7. Запропонувати студентам виділити у дібраних викладачем портретних картинах подробиці та деталі. З'ясувати відмінності між ними та функційне навантаження названих компонентів тексту.

IV. Висновки

За результатами аналізу теоретичних джерел та педагогічного досвіду автора підсумовано, що портретний нарис є однією з найбільш складних для опанування майбутніми медійниками жанрових форм. Специфічні особливості цього жанру журналістики зумовлюють у творах студентів-журналістів низку недоліків: неемоційність (або надмірну емоційність), одноманітність авторських емоцій, бідність стилю (або надмірне захоплення зображально-виражальними засобами), сплутування понять «подробиця» та «деталь», відсутність деталей тощо. Для запобігання названим недолікам викладач має застосовувати новітні дидактичні формати, які вважаємо одним із найбільш перспективних шляхів підготовки майбутніх медійників до успішної професійної діяльності.

Пропонована стаття є лише спробою трансформувати освітню модель журналістики, виокремити її як специфічну з-поміж інших фахових стандартів. Підсумовуючи, зазначимо, що ми лише побіжно окреслили можливі дидактичні формати, які доцільно використовувати в процесі викладання жанру портретного нарису. Кожен медіа-педагог застосовує творчий підхід у роботі зі студентами-журналістами, крім того, добираючи вправи та проводячи тренінги, ураховує, очевидно, специфіку конкретної академічної групи.

Список використаної літератури

1. Ким М. Н. Технология создания журналистского произведения. Санкт-Петербург : Изд-во Михайлова В. А., 2001. 320 с.
2. Літературознавчий словник-довідник / Р. Т. Гром'як, Ю. І. Ковалів та ін. Київ : Академія, 1997. 752 с.
3. Мельник Г. С., Тепляшина А. Н. Основы творческой деятельности журналиста. Санкт-Петербург : Питер, 2009. 272 с.
4. Мещерякова Е. Особенности современного портретного очерка. URL: <http://journals.susu.ru/lcc/article/view/149/363>.
5. Михайлин І. Л. Досвід викладання основ журналістики в середній школі. URL: <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1018>.
6. Різун В. Ідея журналістської освіти в контексті дискурсу про університет. URL: <http://journalib.univ.kiev.ua/Articles/ideya.pdf>.
7. Тертычный А. Жанры периодической печати. URL: http://evartist.narod.ru/text2/06.htm#%D0%B7_01.
8. Фурист Н. П. Структура інтимізації як мовленнєвого акту. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/3657/1/Furyst.pdf>.
9. Юзифович В. Язык СМИ. Очерк. Стилистические особенности (по материалам очерков Б. Д. Чельшева) : учеб. пособ. Тирасполь, 2016. 101 с.

References

1. Kym, M. N. (2001). The technology of creating a journalistic work. Sankt-Peterburg: Izd-vo Mihaylova V. A. (in Russian).
2. Hromiak, R. T., Kovaliv, Yu. I. (1997). Literary dictionary-reference book. Kyiv (in Ukrainian).
3. Melnyk, N. S., Teplishyna, A. N. (2009). Basics of the creative activity of a journalist. Sankt-Peterburg: Piter (in Russian).
4. Meshcheriakova, E. (2015). Features of the modern portrait essay. Retrieved from <http://journals.susu.ru/lcc/article/view/149/363> (in Russian).
5. Mykhailyn, I. L. (2002). Experience in teaching the basics of journalism in high school. Retrieved from <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1018> (in Ukrainian).

6. Rizun, V. (2006). The idea of journalistic education in the context of university discourse. Retrieved from <http://journlib.univ.kiev.ua/Articles/ideya.pdf> (in Ukrainian).
7. Tertichnyi, A. (2000). Genres of periodicals. Retrieved from http://evartist.narod.ru/text2/06.htm#%D0%B7_01 (in Russian).
8. Furyst, N. P. (2009). The structure of intimization as a speech act. Retrieved from <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/365711/Furyst.pdf> (in Ukrainian).
9. Luzyfovych, V. (2016). The language of the media. Feature article. Stylistic features (based on the essays B. D. Chelyshev). Tiraspol (in Russian).

Стаття надійшла до редакції 11.10.2017.

Надточий Е. Л. Жанр портретного очерка: особенности преподавания в вузах

В статье сделана попытка исследовать специфику портретного очерка как художественно-публицистического жанра. Определены дефиниции понятий «очерк», «портретный очерк», «интимизация повествования», «эстетическая эмпатия», «подробность», «деталь». Выделены жанровые признаки портретного очерка, рассмотрены основные недостатки студенческих портретных очерков. Особое внимание уделено презентации нетрадиционных форм изложения учебного материала с целью формирования умений и навыков, необходимых будущим журналистам для написания текстов данного жанра.

Ключевые слова: очерк, портретный очерк, интимизация повествования, эстетическая эмпатия, подробность, деталь.

Nadtochii O. Portrait Essay: Features of Teaching in Higher Education

Research methodology. The article uses a set of research methods, because the problem considered in it is relevant. Methods of analysis and typology help to highlight genre features of portrait essays. Methods of synthesis and generalization give an opportunity to investigate typical student mistakes in portrait essays. The article also uses a method of modeling. It will help to intensify creative activity and creative thinking of future journalists.

Results. The article investigates the drawbacks of portrait essays, written by students, which are determined by the specifics of this genre. This research revealed the following main disadvantages of student essays: lack of emotionality, monotony of author's emotions, poverty of stylistic means, excessive capture by figurative and expressive means, formal portraiture descriptions, lack of vivid details.

Novelty. The article presents new creative forms of presentation of educational material. For example, the article offers a detailed plan for analyzing the genre of portrait sketches. Students should take samples of portrait essays from the press and analyze them according to the plan with the help of a teacher. In addition, the research offers creative exercises. Students' performance of these exercises will help to avoid shortcomings in their portrait essays. These exercises are caused by the typical mistakes that students face when they write portrait essays. Creative tasks will help students develop creative thinking and skills that are essential for writing a portrait essay.

The practical significance. As a result of the analysis of theoretical sources and pedagogical experience, the author concludes that the portrait essay is one of the most difficult for mastering by future journalists of genre forms. Specific features of this genre of journalism cause a number of disadvantages in the works of journalist students. In order to prevent these shortcomings, the teacher should apply the modern didactic formats, which we consider one of the most promising ways of preparing future media professionals for successful professional activities. The results of the study are useful for the work of journalists-practitioners. The materials of the article can also be used by student-journalists and lecturers in the preparation of lectures and practical classes on various subjects, for example, «Artistic-journalistic genres». The theoretical positions and conclusions of the presented work are perspective for further scientific researches on related subjects.

Key words: essay, portrait essay, intimacy of presentation, aesthetic empathy, detail.